Immanuel Kant: ideja kozmopolitizma i svjetskoga mira

Babić, Petra

Undergraduate thesis / Završni rad

2014

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:889209

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-28**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek

zir.nsk.hr

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Preddiplomski studij filozofije i pedagogije

Petra Babić

Immanuel Kant: Ideja kozmopolitizma i svjetskoga mira

Završni rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Marijan Krivak

Osijek, 2014.

SADRŽAJ

SAŽETAK 1

UVOD 1

I. SLOBODA KAO TEMELJ KANTOVE FILOZOFIJE 2

II. KANTOV KOZMOPOLITSKI NACRT 4

III. MOGUĆNOST OSTVARENJA VJEČNOG MIRA 6

IV. IDEJA VJEČNOG MIRA KROZ KONSTRUKCIJE 20. STOLJEĆA 9

V. OGRANIČENJA KANTOVA MIROVNOG NACRTA U PRAKSI 11

VI. HEGELOVA KRITIKA KANTOVA NACRTA VJEČNOG MIRA 13

ZAKLJUČAK 15

LITERATURA 16

Kantov kozmopolitizam i ideja svjetskog mira

Sažetak

Više od dvjesto godina nakon što je Kant zapisao svoje teze o kozmopolitizmu i uspostavi vječnog mira u jeku Francuske revolucije, njegove ideje ne gube na značenju. Pojam 'prava', po Kantu, proizlazi iz pojma 'slobode', primijenjenog na vanjske odnose među osobama, a ta je postavka ujedno i temelj ideje kozmopolitizma koju zagovara. Na kozmopolitskom međudržavnom uređenju razvija se i težnja uspostavi svjetskog mira koja je u Kantovom nacrtu označena kao regulativna ideja uma po kojoj smo dužni djelovati. Za vječni mir nužni su uvjeti: republikanizam država, sklapanje mirotvornog saveza i poštivanje ljudskih prava. Kantova ideja služila je kao temelj uspostave međunarodnih sigurnosnih organizacija kao što su Liga naroda i Ujedinjeni narodi, te kao polazište liberalizma i teorije ljudskih prava.

Ključne riječi:
Kant, vječni mir, kozmopolitizam, politička filozofija

Uvod

Cjelokupna Kantova filozofija, pa tako i njezin politički aspekt, uspijeva vremenom zadržati svoju relevantnost. Dva stoljeća od njezine izvorne formulacije, Kantova teorija mira nije izgubila na važnosti. Zapravo – zbog oživljavanja debate o utjecajima globalizacije, uloge međunarodnih organizacija poput Ujedinjenih naroda, te očuvanju mira – Kantov nacrt s razlogom nastavlja privlačiti pozornost. Održavanje, odnosno uspostava mira i uređeni međuodnos ljudi i nacija ključne su teme političke filozofije od njezinih početaka u grčkom polisu do danas. Ovaj se rad bavi Kantovom revolucionarnom idejom da se svjetski mir može uspostaviti bez naddržavnog autoriteta, ali uz dobrovoljni savez naroda. Izložit ću njegovu ideju u filozofskom i historijsko-političkom kontekstu, uz njezin utjecaj na razvoj ideje republikanizma i nastanak modernih političkih i društvenih konstrukata s ciljem očuvanja svjetskog mira. Ideja vječnog mira kao ćudoredni ideal i zakon uma, vrhunac je Kantova nauka o slobodi, a njegovi spisi o svjetskom miru i kozmopolitizmu posvećeni su odgoju čovječanstva. Kantovu ideju kozmopolitizma i svjetskog mira obradila sam u odnosu na političku filozofiju koja mu je prethodila, s Hobbesom kao predstavnikom, ali i kritiku, od koje je najrelevantnija Hegelova.

Sloboda kao temelj Kantove filozofije

Ideja slobode temelj je Kantova političkog kao i cjelokupnog filozofskog sistema. "Sloboda jest izvorno pravo koje svakome čovjeku pripada na temelju njegove ljudskosti",[1] navodi u *Metafizici ćudoređa*, dok pojam *pravo* proizlazi iz pojma *slobode pimijenjenog na vanjske odnose među osobama*. Postoji samo jedno prirođeno pravo, kaže Kant, a to je sloboda u toj mjeri u kojoj može koegzistirati sa slobodom svih drugih u skladu s univerzalnim zakonom.[2] Pravo jest, dakle, skup uvjeta pod kojima se htijenje jednoga može po općem zakonu slobode uskladiti s htijenjem drugoga.[3]

Ograničavanje vanjske slobode mora, dakle, biti u skladu s općim zakonima i javnim pravom te stoga javno pravo zahtijeva, prije svega, državu s pravednim zakonima i moći da ih provede. Kant ovdje ne izvodi empirijsku pretpostavku da su ljudi skloni kršenju sloboda drugih, nego sloboda a priori pretpostavlja mogućnost njezine povrede, te stoga nužnost zaštite. Sama ta mogućnost dovoljna je za zahtijevanje pravnog sistema čiji će zadatak biti provedba zakonite slobode. Radi očuvanja urođenog prava na slobodu, svako racionalno biće ima i dužnost ulaska u građansko stanje kojim upravlja društveni ugovor, smatra Kant. Sreća ili korist građana ne mogu biti temelj zakona države zbog svoje neuniverzalnosti. Univerzalni princip prava koji Kant nudi glasi „Svaka radnja je pravna ako može koegzistirati sa svačijom slobodom sukladno univerzalnom zakonu ili, u svojoj maksimi, svačija sloboda izbora može koegzistirati sa svačijom slobodom."[4] Osim načela *slobode*, Kantov republikanski ustav zasnovan je na načelima *ovisnosti* o jednom zajedničkom zakonodavstvu koje će provoditi to načelo, kao i zakonu *jednakosti* svih kao građana države pred zakonom.

Kant je pisao svoju pravno-političku filozofiju u okviru prosvjetiteljske misli svoga vremena, i to s idejom slobode kao vodiljom. Govoreći o nastanku njegovih ideja bitno je staviti ih u kontekst povijesnih zbivanja toga vremena. Događaji koji su imali najveći utjecaj na Kanta – vidljivo je to iz njegovih spisa – jesu politički preokret u Francuskoj i američki proglas nezavisnosti. Od 1789. do 1799. Francuska je provodila revoluciju kojom je na kraju srušen stari monarhijski režim, čime ona postaje republika. Nastankom francuske republike ideja republikanizma dobiva glavno mjesto u Kantovim pravno-političkim spisima, te se usprkos

[1] Immanuel Kant, *Metafizika ćudoređa*, MH, Zagreb 1999., str. 33.
[2] I. Kant, *Metafizika ćudoređa*, str. 42.
[3] Isto, str. 27.
[4] Isto.

francuskom ekspanzionizmu rađa i ideja o miroljubivosti republika i mogućnosti širenja svjetskog mira. Za Kanta, jedini politički sistem potpuno kompatibilan sa zahtjevima javnog prava bila je republika, bazirana na principima slobode i jednakosti građana, te vođena umnim zakonom.

U spisu *Ideja opće povijesti s gledišta svjetskoga građanstva* (1784.) Kant izlaže analogiju države i pojedinca, u smislu da je prirodno stanje država jednako prirodnom stanju pojedinaca. Kao što čovjek napušta stanje divlje slobode prihvaćanjem općih zakona države, tako bi i države trebale oformiti globalni savez „od jedne ujedinjene moći i jedne ujedinjene volje koja odlučuje prema zakonima".[5] Kant od država očekuje da „ izađu iz stanja bezakonja divljaka i da stupe u savez naroda. U njemu bi svaka, pa i najmanja, država mogla očekivati sigurnost i prava ne od vlastite moći ili vlastite pravne procjene nego jedino od tog velikog saveza naroda *(Foedus Amphictyonum).*"[6] Zbog straha od despotizma, Kant u kasnijim spisima odustaje od takvog radikalnog koncepta saveza kao nadnacionalnog političkog tijela s upravnom, administrativnom i vojnom moći. Kozmopolis bi radije trebao biti konstruiran kao ujedinjena moć država članica, a ne kao superordinirani entitet. U spisu *Prema vječnom miru* (1795.) on izlaže složeniju teoriju o mogućim uvjetima ostvarenja mira među nacijama, prihvaćajući stav da „za države prema pravu naroda ne može vrijediti isto što i za pojedinca u bezakonskom stanju, po prirodnom pravu...jer kao države one već imaju iznutra pravni ustav, te su izvan dohvata vanjske prinude, koja bi ih prema svojim pravnim pojmovima htjela podvesti pod širi zakonski ustav".[7] Također, zbog činjenice da priroda dijeli čovječanstvo prema različitim jezicima i religijama, razumniji je suživot naroda u ravnoteži nego stapanje u jednu zajedničku državu. Ta podjeljenost, smatra Kant, vodi sklonosti međusobnoj mržnji i izgovorima za rat, ali razvijanjem kulture i širenjem kozmopolitizma doći će do suglasnosti i sporazumijevanja u miru...[8]

Spis najprije uvodi šest negativnih uvjeta u formi „preliminarnih članova vječnog mira" čiji je cilj smanjenje vjerojatnosti započinjanja rata. Oni sami nisu dovoljni za prevenciju rata, no nužan su temelj stvaranja mirovnih odnosa. Njima je određeno da mirovni ugovori ne smiju sadržavati povod budućem ratu, država nije imovina i ne može se steći kupovinom, nasljedstvom ili darivanjem; stajaće vojske (prijetnja ratom) trebaju u potpunosti nestati, država

[5] Immanuel Kant*, Pravno-politički spisi*, Politička kultira, Zagreb 2000., str. 26.
[6] I. Kant, *Pravno-politički spisi*, str. 26.
[7] Isto, str. 125.
[8] Isto, str. 135.

se ne smije zaduživati radi ratovanja, niti nasilno uplitati u poslove druge države, a države si međusobno ne smiju dopuštati takva neprijateljstva koja bi štetila budućem miru.[9]

U istom spisu Kant navodi definitivne članke, odnosno tri nerazdvojiva uvjeta uspostave mira: države moraju imati republikansko unutarnje uređenje, moraju se udružiti s ostalim republikama u voluntarni savez koji će promicati mir, te moraju poštivati ljudska prava, ne samo svojih već i građana cijeloga svijeta. Ova tri osnovna uvjeta povezana su i nužna za uspostavu mirovnog poretka.

S obzirom da ideja slobode pojedinca prekoračuje granicu državnog uređenja, nije ju dovoljno regulirati tek na državnoj razini. Ona traži uređenje kako međudržavnih, tako i međuljudskih odnosa. S tim na umu Kant uvodi novinu kojim će se uređivati odnosi pojedinaca, ne samo u granicama određene države nego i izvan njih. Koncept *kozmopolitskog prava* uvodi kao treći segment javnog prava, uz ustavno i međunarodno. Njime osigurava prava individua, ne kao građana određene države, već kao građana svijeta.

Kantov kozmopolitski nacrt

Kroz povijest pojmovi 'kozmopolitizam' i 'svjetsko građanstvo' često nisu označavali samo filozofsku teoriju već i stav otvorenosti i nepristranosti. Kozmopolit je bio onaj tko nije bio podložan određenim političkim ili religijskim autoritetima, neopterećen partikularnim lojalnostima ili kulturalnim predrasudama. U izvornoj grčkoj etimologiji, *kosmopolitês* ima ne samo politički nego i moralni aspekt, a ideja kozmopolitizma se u antičko doba javljala ili kao izričaj prirodnog bratstva ili kao svojevrsna pobuna protiv partikularnih zakona i običaja vlastite države i opredijeljenost za „državništvo svijeta“. Prema stoičkoj teoriji „građanin svijeta“ odbacuje određeni polis (politička dimenzija) u ime univerzalnog prirodnog prava (kosmos). Do danas pojam *kozmopolitski* ima pretežito apolitičan karakter u svojoj suštini. No, historijski gledano, kozmopolitizam je ideologija određenih razdoblja o načinima integracije u veće globalne društveno-političke entitete. Reaktualiziran je u suvremenoj društvenoj teoriji globalizacije simbolizirajući dijalog, komunikaciju, razumijevanje, mobilnost, migracije, osjetljivost i toleranciju na različitosti.

Iako je često rasprava o kozmopolitizmu smatrana etičkom temom, a ne dijelom praktičke političke sfere, Kantova vizija kozmopolitskog svjetskog poretka sadrži jasne i konkretne

[9] Isto, str. 115-116-117-118.

pravno-političke upute za njegovo ostvarivanje. On razrađuje diskusiju univerzalne moralne dimenzije kozmopolitizma i zatim aplikaciju tih moralnih principa na određene internacionalne političke i društvene probleme svoga doba. Najveći problem za ljudsku vrstu, na čije rješenje priroda nagoni čovjeka, za Kanta je „uspostava građanskoga društva kojim će se upravljati prema općem pravu“.[10] Dakle, za ljudsku vrstu najviši zadatak prirode treba biti društvo u kojemu postoji sloboda po vanjskim zakonima, povezana u najvećoj mogućoj mjeri s najsnažnijim pritiskom vlasti, odnosno jedan potpuno pravedan građanski poredak.[11] Kant je živio u vremenu prosvjetiteljstva, ali i vremenu revolucijâ i izgradnji slobodnih država. Sukladno tome, suverenitet je za njega bio najvažnije obilježje nacionalnih država. Branio je stav da se niti jedna zemlja ne smije nasilno uplitati u ustav i vladu druge države, čak i u okviru svoga saveza slobodnih država. Kant izlaže ideju kozmopolitizma tako da odgovara tom idealu što je više moguće. Model koji predlaže, osim što olakšava međunarodne odnose, omogućava ozbiljenje državnog suvereniteta jer je upravo izbor ulaska u savez njegov izraz. Savez ne ukida suverenitet na bilo koji način, jer nema za cilj steći autoritativnu moć, već samo sačuvati i osigurati slobodu svake države članice.

Kantova je koncepcija saveza slobodnih država nužno kozmopolitska i utemeljena na pravu. Ono što naziva *kozmopolitskim pravom* obveza je svih naroda da omoguće slobodu međunarodnog kretanja i trgovine i da se ujedine u svrhu stvaranja univerzalnih zakona koji će regulirati njihove odnose. Savez bi, dakle, stvorio okvir u kojem građani jedne države mogu komunicirati sa (su)građanima druge države bez opasnosti od neprijateljstva. Ovaj kozmopolitizam temelji se na Kantovu shvaćanju individualnog i međunarodnog prava. Dakle, kozmopolitsko pravo jest izravna posljedica saveza i potrebe za promicanjem miroljubivih odnosa, a omogućava pojedincima da se uključe u trgovinu i slobodno kreću kao jednakopravni u svim dijelovima svijeta.

Bitno je naglasiti status pojedinca na kojem počiva kozmopolitski zakon, odnosno utemeljenost na pravu čovjeka kao građanina svijeta, a ne pojedine države. Kozmopolitski zakon ne tiče se interakcije između država, nego pojedinaca u njihovim odnosima s državama čiji nisu državljani. Temeljno je ono što Kant naziva pravom na gostoprimstvo. On tvrdi da pojedinci imaju osnovno pravo uspostaviti odnos s drugim državama i njihovim građanima, no države također imaju pravo odbiti posjetitelje na osnovanim razlozima i nenasilno. Pravo hospitaliteta

[10] Isto, str. 23.
[11] Isto, str. 24.

podrazumijeva i pružanje azila izbjeglicama. No, Kant u više navrata napominje da ovdje nikako nije riječ o filantropiji, već je gostoprimstvo strane države pravo svakog čovjeka kao društvenog bića.[12] Ovom tezom Kant garantira svim ljudima osnovna ljudska prava.

Mogućnost ostvarenja vječnog mira

Kao i kod govora o pravnom državnom uređenju, Kant smatra da se do stanja mira može i treba doći primarno valjanim pravnim sustavom i prihvaćanjem obveze njegova poštivanja. Osim nužnog djelotvornog pravnog poretka unutar država, utemeljenje umnog ljudskog prava bio bi temelj za uspostavu međunarodnog, svjetskog mira.

Mir je, prema Kantu, najveće političko dobro kojem se treba težiti, regulativna ideja uma, dužnost svakog pojedinca. Primarni je cilj Kantove pravne filozofije ukidanje ratnog stanja formiranjem saveza republika. Međudržavni je savez moguć samo ako države izađu iz prirodnog stanja apsolutne slobode, pa tako kao drugi definitivni član vječnog mira navodi federalizam i kaže da „kada je riječ o međusobnom odnosu država, um zna samo jedan put za izlazak iz bezakonskog stanja neprekidnog rata: da se države, jednako kao i pojedinci, odreknu divlje (bezakonske) slobode, da se prilagode javnim prinudnim zakonima.... Čovjekova zadaća je uzdići se u stanje mira, napustiti prirodno stanje na razini države, među državama i kozmopolitski. Stanje mira je racionalna ideja bazirana na principu kozmopolitskog prava.“[13]
U spisu *Prema vječnom miru*, kao i u *Metafizici ćudoređa*, tvrdi da je istinski mir moguć jedino pod uvjetom unutarnje organizacije država prema republikanskim principima vanjske organizacije u voluntarni savez koji će promicati mir i uz poštivanje prava svih ljudi. Mir smatra ostvarivim samo ako se ispoštuju sva tri preduvjeta. Praktički um mora prihvatiti maksimu vječnog mira, hipotetički koncept uma, kao dužnost. Kantovu ideju ne ograničava empirijska historijska situacija, već je njegov interes u onome što *treba biti, (što) treba da*. Tako je i ideja vječnog mira shvaćena kao ideal međunarodnih odnosa u svijetu. Pitanje više nije postoji li vječni mir ili ne, mi moramo djelovati kao da je stvaran. Stoga Kantov nacrt slijedi maksimu da se države u "svojim sporovima ponašaju tako da kroz to može biti uvedena jedna međunarodna država...da se pretpostavi kao moguća..."[14] Nije ga zaustavila činjenica da stvarni međunarodni mir ne postoji jer, tvrdi Kant, to ne znači da on nije moguć. Vječni mir za njega

[12] Isto, str. 128.
[13] I. Kant, *Metafizika ćudoređa*, str. 123.
[14] I. Kant, *Pravno-politički spisi*, str. 97.

je „zadatak koji se rješavan postupno stalno približava svomu krajnjem cilju jer vremenski razmaci potrebni za to napredovanje postaju vjerojatno sve kraći“.[15]

Kant je napravio pomak u političkoj filozofiji naglašavajući prioritet njezina čistog aspekta, stoga valja njegovo učenje usporediti s onim njegova prethodnika, Hobbesa. U spisu *O općoj izreci: To bi u teoriji moglo biti ispravno, ali ne vrijedi u praksi*, on izlaže kritiku Hobbesova stajališta da se politika ne treba baviti apstraktnim pravom, nego samo pragmatičnim upravljanjem. „Ako nema ničega što preko uma (kao ljudsko pravo) zahtijeva neposredno poštivanje, onda su svi utjecaji na slobodnu volju čovjeka nemoćni da ukrote njegovu slobodu“,[16] odgovara Kant na prigovor o apstraktnosti umnog prava. Društveni ugovor u tradiciji političke filozofije shvaća se kao rezultat međusobnog dogovora među pojedincima uspostavljen radi prekoračenja prirodnog stanja (stanja rata), kojim državljani prenose dio svojih prirodnih prava na vlast da bi se zaštitili.

Ono što su i Hobbes i Kant uzeli kao pretpostavku, jest to da je prirodno stanje čovječanstva stanje rata, dakle mir je naknadna čovjekova tvorba. Thomas Hobbes negativno prirodno stanje, kao i Kant, prevladava ugovorom, no ne smatra ga dovoljnim uvjetom za očuvanje pravnog poretka, stoga kaže da „čista suglasnost ili nagodba prema savezu bez utemeljenja zajedničke moći, koja pojedincima prijeti kaznom, nije dovoljna za sigurnost koja je nužna za primjenu prirodne pravednosti”.[17] Praktični razlozi – a pod tim se misli ljudska priroda – odlučujući su za prihvaćanje stanja u kojem suveren obuzdava samovolju pojedinaca. Država je u okviru argumentacije Hobbesa svrhoviti izum instrumentalnoga uma. Kant također smatra da je izlazak iz prirodnog stanja nužan, no on želi dokazati i nužnost uspostave države kao zahtjeva čistog praktičnog uma. Hobbes dokazuje da je stvaranje države mudro, ali ne i pravno-moralnu obvezatnost prelaska od prirodnog stanja prema stanju prava. Uspostava države kao umno-pravnog proizvoda koji nadmašuje princip korisnosti, stoga, jest Kantova konstrukcija u političkoj filozofiji. Kant razvija koncepciju autonomije čistoga praktičkog uma kao nove instancije legitimacije poretka. To znači da vrijede samo ona pravila koja potječu iz njega samoga i da je on jedini objektivno važeći i opće obvezatni moralni i pravni filozofski princip. Ispravni su samo oni zakoni i oblici vladavine koji imaju umnu formu i samo oni mogu pretendirati na opće važenje.[18] Ovdje je riječ o političkoj filozofiji koja je utemeljena na

[15] Isto, str. 153.
[16] Isto, str. 89.
[17] Thomas Hobbes, *Menschen. Vom Bürger*, Philosophische Bibliothek Band 158, Hamburg, 1966., Str. 127
[18] Zvonko Posavec, „Hobbes-Kant“, u: *Politička misao*, vol. 43 (1/2006), str. 34.

zakonodavstvu praktičnoga uma koji se ozbiljuje stvaranjem ugovora. Na putu ugovorno oformljenog ujedinjenja praktični um zadobiva intersubjektivnu zbiljnost.[19]

Hobbes je smatrao da je čovjek sam po sebi nesposoban očuvati mirni poredak. On smatra da mir može biti postignut jedino ako bude stvoren jaki monopol sile u rukama jednog suverena. Ako je čovjek sklon ratu po svojoj prirodi, mir nije moguć bez ultimativnog autoriteta, Leviathana, sposobnog provoditi poredak. Iz Hobbesova učenja proizlazi da međunarodni mir nije moguć ako ne postoji međunarodni autoritet. Nacionalni interesi proizlaze iz pozicija moći, a vojna je sila samo izraz takve politike. Suradnja među državama je moguća, ali se uvijek cijeni i određuje prema moći i vojnoj sili koju država posjeduje.

Kant u *Metafizici ćudoređa* navodi da je pravna država ideja uma i kao takva može se zasnovati samo na načelima uma a priori, a to su sloboda, jednakost i samostalnost. „Vlast koja bi bila izgrađena na načelu dobrohotnosti prema narodu, kao što je očeva prema djeci, tj. očinska vlast (imperium paternale), u kojoj su podanici prisiljeni ponašati se samo pasivno, kao nedorasla djeca koja ne mogu razlikovati što im je istinski korisno ili štetno, nego moraju čekati, kako na sud poglavara države o tome na koji način oni treba da budu sretni, tako i na poglavarevu dobrobit da on hoće njihovu sreću: takva vlast je najveći despotizam koji se može zamisliti (uređenje koje ukida svaku slobodu podanika koji onda uopće nemaju nikakva prava).“[20] Građani se stoga trebaju pokoravati zakonima koji proizlaze iz opće volje, a čovjek, kao pojedinac, svome umu.

Projekti novovjekovnih teorija ugovora imali su za zajednički cilj uspostavu države kao formu zaštite od samovolje, kako pojedinaca tako i vladara. No filozofski nacrti prije Kanta nisu bili uspješni u ukidanju prirodnog stanja formacijom političkog društva jer njihov politički poredak samo nominalno osigurava pravâ i slobodu. Kantov cilj nadilazi tu želju za udruživanjem iz nužnosti. On je smatrao da sila i poredak ne mogu biti dobri temelji za postizanje sigurnosti zato što su nestabilne pojave. Stabilan mir ljudi i grupe mogu postići jedino bez prisile. Sigurnost i postizanje sigurnosti mora se promatrati kao proces emancipacije. „U svakoj zajednici mora biti *poslušnosti* pod mehanizmom državnog ustava prema prinudnim zakonima (koji se odnose na cjelinu), ali istodobno mora postojati i *duh slobode*, budući da svatko u svemu

[19] Wolfgang Kersting, *Die Politische Philosophie des Gesellschaftsvertrags*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1994., str. 183.

[20] I. Kant, *Pravno-politički spisi*, str. 75.

onome što se odnosi na ljudsku dužnost treba umom biti uvjeren kako je ta prinuda pravovaljana.“[21]

Kant smatra da jedino u uvjetima neprisilnog konsenzusa – u kojem će čovječanstvo postati svjesno prednosti takvog poretka i započeti poštivati pravna pravila – može doći do ostvarenja njegovih zamisli. Za njega je mir moralna obveza i on očekuje da će čovječanstvo pronaći dovoljno razloga za uspostavu uvjeta koji će stvoriti republikansko uređenje država i mirovni savez suverenih i slobodnih država. Taj će proces biti dug, smatra, ali će s vremenom stvarati vrlo povoljne uvjete za konačno ostvarenje vječnog mira. Kant je smatrao da se jedino ugovorom kao formom mogu postići zadovoljavajući početni uvjeti za ostvarenje vječnog mira, odnosno i sam mir. A ugovor bi trebao proizaći iz jasno definiranih međunarodnih normi, sadržanih u novom međunarodnom pravu, primjerenom novome poretku.

Jamstva za ostvarenje mira temelje se u moralnoj doktrini. Stoga se mir kao racionalni i moralni imperativ utemeljuje na suradnji.

Ideja vječnog mira kroz konstrukcije 20. stoljeća

Kant međunarodni mir povjerava konfederativnoj alijansi, što će svakom unutrašnjem kršenju mira prijetiti nadmoćnom snagom, koja će se braniti od vanjskih napada i načelno biti otvorena svakomu tko joj se želi pridružiti. Kao dva konstrukta teorijski najbliža Kantovoj ideji treba izdvojiti Ligu naroda, nastalu 1919., i Ujedinjene Narode osnovane 1945. godine. Oba saveza nastaju neposredno nakon Prvog i Drugog svjetskog rata kao univerzalne međunarodne organizacije država čiji je temeljni cilj uspostava i održavanje mira. I Liga naroda i Ujedinjeni narodi nastali su na pretpostavci da je međunarodna organizacija nužna da bi se daljnja ratovanja spriječila ili, barem, ograničila.

Primarni Kantov uvjet ujedinjenja država u takav savez jest privaćanje republikanskog uređenja. U spisu „Prema vječnom miru“ Kant govori da „Kad bi kojom srećom nekome moćnom i prosvijećenom narodu pošlo za rukom osnovati republiku (a koja bi po svojoj prirodi morala biti sklona vječnom miru), onda bi ona postala središte federativnog ujedinjenja za ostale države koje bi joj se priključile i tako osigurale stanje slobode, prema ideji prava naroda. A taj bi se savez, daljnjim pridruživanjem te vrste, postupno sve više proširivao.“[22] Dakle, s

[21] Isto, str. 88.
[22] Isto, str. 125.

vremenom sve više država prihvatilo bi takav republikanski model, sve dok se ne oformi savez miroljubivih država koje prihvaćaju republikansku praksu. Prema Kantu, države se ne smiju prisiljavati na ulazak u savez, no one će to dobrovoljno učiniti sljedeći model onog moćnog i prosvjećenog naroda, što je za Kanta bila novostvorena Francuska republika.

Međunarodna pravna praksa je, međutim, vremenom napustila Kantov zahtjev za mirnim riješavanjem konflikata. Njegov nacrt lige naroda služio je kao predložak modernim političkim međudržavnim udruženjima, no dok je pri osnivanju Lige naroda još postojao prosvijetiteljski ideal saveza republika, Liga naroda nije zabranjivala upotrebu sile protiv agresora. Ujedinjeni su narodi, pak, odustali od zahtjeva hegemonije unutarnjeg uređenja svojih članica. Zahtjev za republikanskim uređenjem zamijenjen je frazom „miroljubive države". Suvremeni koncept kolektivne sigurnosti napravio je prijelaz s Kantove želje za zaustavljanjem rata kao takvog na spriječavanje konkretnih sukoba. S obzirom da je za takav sistem „gašenja vatre" nužna upotreba sile, Kantov ideal mira ostaje tek polazišna ideja.

Povelja UN-a imala je značaj u tome što zabranjuje ofenzivne ratove, no ovlašćuje Vijeće sigurnosti da koristi odgovarajuća sredstva, uključujući i vojnu akciju, dok Kant odbacuje razlikovanje pravednih i nepravednih ratova kao i općenito pravo države na rat kada kaže da „...između država ne da se zamisliti kazneni rat *(bellum punitivum),* budući da između njih ne postoji odnos pretpostavljenoga prema podređenome".[23] Onaj rat koji sprječava izbijanje daljnjih sukoba, što je teoretski cilj Ujedinjenih naroda, može se samo onda umno opravdati ako ponovno uspostavlja uvjete slobodnog djelovanja. Iako se u Povelji UN-a kao jedan od ciljeva navodi očuvanje pojedinačnih sloboda, realna je situacija često potpuno drukčija. U Povelji UN-a stoji da je potrebno da „članovi Ujedinjenih naroda koji su odgovorni ili preuzmu odgovornost za upravljanje područjima kojih pučanstvo još nije postiglo punu mjeru samouprave priznaju načelo da su interesi stanovnika tih područja prvenstveni. Oni prihvaćaju kao svetu dužnost obvezu da što je više moguće unapređuju, unutar sustava Međunarodnog mira i sigurnosti uspostavljenog ovom Poveljom, blagostanje stanovnika tih područja..."[24] Mirovne snage UN-a ipak nerijetko povređuju osnovna prava građana koje je pritom nemoguće adekvatno zaštititi. Kantova ideja saveza bazirana je na međunarodnom konsenzusu i jednakopravnosti, što je teorijski cilj UN-a, no u izvođenju su vidljiva mnogobrojna odstupanja.

[23] I. Kant, *Pravno-politički spisi*, str. 118.
[24] *Povelja Ujedinjenih naroda*, čl. 73.

Ograničenja Kantova mirovnog nacrta u praksi

Kant je razvijao svoj pravno-politički nacrt koristeći dostupne koncepte specifične historijske situacije vremena. Do danas su se očekivano dogodile promjene u političkim i društvenim konceptima, na što treba obratiti pozornost pri bavljenju tom problematikom.

Kant svoj cilj formulira negativno, kao potpunu aboliciju rata. Fakt uma glasi „Rata ne treba biti". Premisa „vječnog mira" označava kraj razvojnog puta prema anti-ratnom konsenzusu. No, ograničenje takve koncepcije jest u obliku rata kojeg želi spriječiti. Globalna međupovezanost učinila je sve države ovisne o globalnom okružju i zato podložnima moći neizravnog utjecaja. Kant piše u vidu ratova koji se tiču isključivo pojedinih država, no danas svjedočimo globalnoj međuovisnosti zbog koje sukobe više nije moguće izolirati. Tehnički limitirani ratovi – gdje je vojska odvojena od civila – pretvoreni su u opća razaranja.

U skladu s time, Kantovo inzistiranje na očuvanju suverenosti pokazuje se kao zapreka ideji kozmopolitskog stanja jer onemogućava zaštitu pojedinaca unutar vlastite države. Petim preliminarnim člankom vječnog mira Kant govori da se „nijedna država ne smije nasilno upletati u ustav i vladu druge",[25] jer bi to značilo povredu prava i ugrožavanje slobodâ samostalnih država. Pitanje opravdanosti intervencije u poslove druge države još je i danas vrlo aktualno. Kantovo kozmopolitsko pravo bazirano je na statusu pojedinca u stranoj državi, ali ono što Kant ne razmatra jest i univerzalni standard koji će osigurati osnovna ljudska prava građanima u okviru vlastite države. To je dovelo konceptualizaciji ljudskih prava u Deklaraciji o pravima iz 1948. Kantov zakon ne dopušta intervenciju jedne države u poslove druge, što može dovesti do ozbiljnih kršenja ljudskih prava jedne države protiv vlastitih državljana. Kant je smatrao da će prekid rata među državama biti dovoljan za stvaranje opće stabilnosti. No, zašto bi naš osjećaj odgovornosti trebao ostati u granicama nacionalnog? Kant govori o globalnoj odgovornosti, ali ipak odbija vojne ili bilo kakve druge intervencije. U svijetu koji sada ima iskustvo totalitarnog terora, kozmopolitski pogled odbija isključiti potrebu za humanitarnom vojnom intervencijom. Umjesto toga, želi uspostaviti čvrstu etičku i pravnu osnovu prema kojoj bi se odlučivalo pod kojim je uvjetima ona opravdana i nužna, kroz koje institucije takvi zahvati moraju biti ovlašteni i kojim sredstvima. Kad su ljudi podvrgnuti zločinima protiv čovječnosti u vlastitoj državi, kozmopolitska intuicija jest da mora postojati etički princip izvan granica države na koji imaju pravo pozvati se i od kojeg mogu očekivati

[25] *PPS* 118

potporu. Iz ove perspektive intervencija se pojavljuje kao element u izgradnji osjećaja opće odgovornosti.

Čak i mir temeljen na egoističnim interesima, Kant vjeruje, može proširiti ljudska prava. Kant je smatrao da će građani republikanski uređenih država zahtijevati od svojih vlada očuvanje mirovne vanjske politike iz vlastitih interesa, te će tako priroda na temelju ljudskih sklonosti i interesa jamčiti stanje vječnog mira jer „...kako je od svih sredstava kojima država raspolaže *novac* zacijelo najpouzdanija *sila,* to je on (a ne, naravno, moralna pobuda) snažan poticaj za sve države da potpomažu plemeniti mir i da svojim posredovanjem sprečavaju rat svuda u svijetu, gdje god bi prijetila opasnost od njegova izbijanja, upravo tako kao da se nalaze u trajnomu proturatnom stanju.“[26] Praktički razlog nam težnju miru postavlja kao dužnost, te se stoga i mir, koji počinje sebičnim interesima, razvija kao moralna dispozicija. Republikanski ustavi, tvrdi on, skloniji su izbjegavanju rata jer, kada je potrebna suglasnost ljudi, oni će uzeti u obzir troškove što ih moraju trpjeti u ratu. Kant vjeruje da narod odbija rat kao sredstvo rješavanja sporova, no do njega ipak dolazi zbog politike vladajućih. Nažalost, historijsko iskustvo pokazuje nam da to nije uvijek slučaj, pa čak i veću sklonost naroda za započinjanje rata. Nacionalizam se pokazao kao najbolje sredstvo obmane naroda da radi protiv svoje koristi, stoga sam republikanski ustav nije dovoljan za osiguranje mira. Kant je imao pravo da republike u puno manjoj mjeri započinju rat protiv drugih republika, no suvremeni sukobi pokazuju da republike često drže nedemokratske države za prijetnju i spremnije su na započinjanje rata u svrhu „širenja sloboda“. Kantovo je shvaćanje rata po ovom pitanju ograničeno zbog načina vođenja ratova u 18. stoljeću, o čemu ću više reći kasnije u tekstu.

Bitno je pitanje da li se i u kolikoj mjeri Kantov koncept može oživjeti i primijeniti, a u cilju prekoračenja odnosa i sukoba kojima danas svjedočimo. Kozmopolitski način mišljenja potreban je jer doprinosi nadilaženju političkih i općedruštvenih napetosti, namećući se kao kategorija komplementarna suvremenim procesima integracije svijeta. Pitanja političke filozofije tiču se ne samo unutarnjeg stanja odnosa nego i međunarodnih, trans- i nadnacionalnih odnosa, a perspektiva opisivanja političkih fenomena pomaknuta je iz nacionalne i lokalne do globalne i kozmopolitske. S tim na umu Kant piše da „...kako se među narodima na cijeloj Zemlji razvilo zajedništvo (u užem ili širem smislu) do te mjere da se

[26] I. Kant, *Pravno-politički spisi*, str. 136

povreda prava učinjena na jednom mjestu na Zemlji osjeća na svim drugim mjestima, samim tim ideja o pravu građana sv.ijeta nije nikakva fantastična i nastrana pravna zamisao, već je u nepisanu kodeksu i državnog i međunarodnog prava nužna dopuna za javno pravo čovjeka uopće, a time i za vječni mir".[27]

Hegelova kritika Kantova nacrta vječnog mira

Razliku između Kanta i Hegela po pitanju političke filozofije moguće je opisati pomoću njihova gledišta na Francusku revoluciju. Kant je pisao svoj nacrt vječnog mira iz središta događaja, orijentiran na idejno utemeljenje onoga poslije, što tek treba biti, dok je Hegel svoj filozofski sistem stvarao s kritičkim uvidom u događaje koji su uslijediti u Europi nakon revolucije i stoga temeljen na realističnijim empirijskim postavkama. Za Hegelova je života, navodi Lucas, baš Francuska revolucija bila uzrokom niza ratova, stoga ga ne može razumjeti kao prijelom ka miroljubivoj Europi.[28] Hegel je, jednako kao i Kant, nalazio opravdanja za revoluciju u njezinoj nužnosti i historijskoj pravdi koju je izvršila, kao proturječnost razvijenog osjećaja slobode naspram vladajućih „starih institucija" protiv kojih se morala dići buna.[29] Hegelova filozofija postulatima objašnjava gdje su potrebna poboljšanja, dok Kant govori o onom idejnom, umskom što tek treba postati.

Ono bitno u čemu se sastoji Hegelova kritika Kanta jest razlika između građanskog društva i države koja dolazi do izražaja širenjem republikanizma u Europi. U *Filozofiji prava* vidljiva je ta distinkcija, jer za Hegela „svi politički, pravni i duhovni problemi vremena dovode se u vezu s njime (građanskim društvom), shvaćajući ga epohalnim, sve određujućim prevratom".[30] Po Hegelu, građansko društvo shvaćeno je kao sistem potreba, njemu pripada trgovina, odnosno određena je privatnim interesima pojedinaca. Država je, suprotno tome, ćudoredna supstanca općenitosti i svrha sama po sebi. Kantov zahtjev svjetskog mira, po Hegelu, odnosi se samo na sferu građanskog društva. Međunarodno je pravo – koje bi trebalo ugovorima i pravnim obvezama osigurati mir – pravna fikcija jer u slučaju konflikta svaka strana ima svoje razloge, pri čemu dolazi do proturječja jednakopravnih prava.[31] Upravo zbog svoje suverenosti, u

[27] Isto, str. 129.
[28] Hans Christian Lucas, „Nema pretora... nad državama", u: *Politička misao*, vol. 33 (4/1996.), str. 81.
[29] Joachim Ritter, *Hegel i francuska revolucija*, Veselin Masleša, Sarajevo 1989., str. 18.
[30] J. Ritter, *Hegel i francuska revolucija* , str. 42
[31] Goran Gretić, *Filozofija i ideja Europe*, Breza, Zagreb 2008., str. 107.

sukobu dviju država, različitom od sukoba pojedinaca, ne postoji instanca koja bi djelotvorno provela pravne zahtjeve među sukobljenima, stoga međunarodno pravo uvijek ostaje u sferi trebanja,[32] a velike sile i dalje donose ključne odluke. Dužnost, odnosno moralnost na kojoj Kant bazira pravo, Hegel odbacuje kao konstitutivnu za uređenje države jer pripada odnosima među pojedincima, odnosno građanskom društvu, te zato ne može biti vodilja države koja nije puki skup građana, već samostalni ćudoredni entitet.

U slučaju međusobnog konflikta država svaka strana ima svoje pravne razloge i opravdanja, te na osnovi toga dolazi do proturječja dvaju prava, rat nije stvar jednostavnog prava i neprava, nego predstavlja suprotstavljenost jednakopravnih prava, koliziju prava.[33] Međusobni odnos država ne može biti utemeljen po načelima privatnog pravnog ugovora, njihov je odnos nešto drugo od pukog moralnog i pravnog odnošenja. Hegel odbacuje Kantovo jedinstvo politike i morala, budući da politika obuhvaća veću sferu, višu razinu života nego moral, dok moralnost pripada sferi građanskog društva. Postavljanje moralnih načela kao nečeg određujućeg za državno i međunarodno pravo vodilo bi, prema Hegelu, prema despotizmu i gubitku ideje ćudoredne organizacije države, jer moralna načela kao i građansko pravo spadaju u sferu konačnog i pojedinačnog, te ne mogu biti vodilja države.

Kant polazi od premise da je volja po sebi i za sebe slobodna, te odatle pokušava izvesti cijelu praktičku filozofiju. Ograničenost, s druge strane, proizlazi upravo iz toga što je naglasak stavljao na slobodnog pojedinca, kozmopolita. Takva se zajednica svodi na dobrovoljnu udrugu samostalnih individua koje djeluju prema određenim liberalnim postulatima. Hegel radi jasniju distinkciju između moralnosti i legalnosti, te prigovara Kantu zbog njegove težnje „treba da“, koncepcije države kao zajednice samostalnih građana na temelju društvenog ugovora i nedostatka autoriteta u međunarodnim odnosima. Prepreku vječnom miru stvara i međunarodni pravni poredak temeljen na ugovorima kojih se države samo trebaju pridržavati, no nisu na to prisiljene jer su same suverene, a iznad njih ne postoji nikakav nadsuvereni entitet. Savez država mora pretpostavljati jedinstvo država, dakle upravo ono što bi se njime trebalo uspostaviti, stoga, ostaje tek moralni zahtjev.

Međunarodno pravo ne može biti dovoljna garancija za sprječavanje rata. Sve dok države slobodnom voljom ne prihvate mir kao zajednički zadatak i vrijednost, te prednosti koje im to nosi, teško je očekivati međunarodni poredak koji sam po sebi neće stvarati nove ratove.

[32] G. Gretić, *Filozofija i ideja Europe*, str. 108.
[33] Isto, str. 107.

Stvaranje saveza država ili jednog jakog autoriteta neće samo po sebi iskorijeniti rat kao sredstvo rješavanja sukoba. Kant je jasno rekao da je mir racionalni i moralni imperativ ljudske prirode, te da treba poduzeti prave korake kako bi on jednog dana postao realnost. Mir se neće ostvariti kao "...dar prirode, nego kao djelo čovjeka", jer je to povijesni zadatak ljudima "...koji treba tek stvoriti".[34]

Zaključak

Ideja vječnog mira po Kantu pripada pojmovima uma. Um traži sustavno jedinstvo kojemu se praktično jedinstvo pojava može tek približavati, kao beskonačna težnja i zahtjev.[35] Ćudoredni zahtjev za takvim pravom kojemu teži cijelo čovječanstvo jest vrhunac Kantove nauke o slobodi, a priori danoj općoj volji koja svoje podrijetlo i sjedište ima u umu.

Čovjekova slobodna misao, hrabrost da se javno koristi um, ono je što obogaćuje narod i vodi političkoj slobodi. Zajednice slobodnih ljudi udružuju se u kozmopolitsko društvo, te time osiguravaju trajni mir. Tako bi u idealnim uvjetima izgledao put prema vječnom miru, no čovjekova dužnost nije puko vjerovanje u ostvarivost ideje vječnog mira, već djelovanje u skladu s političkim načelima koja odgovaraju toj ideji, a iz toga slijedi, kako kaže Kant, neopozivi veto moralno-praktičnog uma koji glasi „Ne treba biti rata". Takvo djelovanje naša je dužnost na koju nas obavezuje moralni zakon u nama. Činjenica je da Kantove ideje podliježu znatnom broju kritika, međutim to ne znači da ideju mira treba promatrati kao nerealnu, a prirodno stanje među državama treba jednostavno prihvatiti. Ideja mira pokretačka je činjenica uma, a ta načelna mogućnost dovoljna je za djelovanje u skladu s njom.

Kantovo isticanje načela javnosti kao kriterija pravednosti za sve zakone i političke maksime upućuje na pojam kritičke javnosti, društvenu konstrukciju od iznimne važnosti. U središtu je Kantove političke filozofije slobodni odgovorni individuum, a jednako je tako nesumnjiv primat zakonodavne vlasti u koncepciji državnih organa kao i utemeljenje Kantove državne konstrukcije na ljudskim pravima. Kant slobodu pridružuje svakom pojedincu, kao prirođeno pravo, što ga nijedan pozitivni zakon ne može dovesti u pitanje. Ono u čemu je Kantov najveći značaj za europsku, pa i svjetsku, politiku i pravnu filozofiju jest u metafizičkom utemeljenju ideje ljudskih prava i dostojanstva čovjeka na ključnom pojmu slobode.

[34] Vladimir Filipović, *Klasični njemački idealizam*, MH, Zagreb 1982., str. 39

[35] Danilo Pejović, „Hegel i Kantova ideja o vječnom miru", Politička misao, vol. 33(4/1996), str. 53.

Literatura

1. Filipović, Vladimir, *Klasični njemački idealizam*, Matica hrvatska, Zagreb 1982.

2. Gretić, Goran, *Filozofija i ideja Europe*, Naklada Breza, Zagreb 2008.

3. Hobbes, Thomas, *Vom Menschen. Vom Bürger*, Philosophische Bibliothek Band 158, Hamburg, 1966.

4. Kant, Immanuel, *Pravno-politički spisi*, Politička kultura, Zagreb 2000.

5. Kant, Immanuel, *Metafizika ćudoređa*, Matica hrvatska, Zagreb 1999.

6. Kersting, Wolfgang, *Die Politische Philosophie des Gesellschaftsvertrags,* Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1994.

7. Lucas, Hans Christian, *"*Nema pretora*...nad državama"*, Politička misao, Vol. XXXIII, (1996.) br. 4, str. 74-83

8. Pejović, Danilo, *Hegel i Kantova ideja o vječnom miru*, Politička misao, Vol. XXXIII (1996.), br. 4., str. 51-55.

9. Posavec, Zvonko, *Hobbes – Kant*, Politička misao, Vol. XL (2006.), br. 1, str. 29-38.

10. Ritter, Joachim, *Hegel i francuska revolucija*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1989.

11. Povelja Ujedinjenih naroda, 1945.
http://www.un.org/en/documents/charter/chapter11.shtml

OCJENA
odličan (5)

Rad »Kantov kozmopolitizam i ideja svjetskog mira« iznosi jednu od temeljnih povijesno-filozofijskih rasprava, a o pitanjima što se tiču nas danas, *hic et nunc.*
Kako autorica u njemu navodi: »Više od dvjesto godina nakon što je Kant zapisao svoje teze o kozmopolitizmu i uspostavi vječnog mira u jeku Francuske revolucije, njegove ideje ne gube na značenju.«
Rad sadrži sljedeća poglavlja: *Uvod, Sloboda kao temelj Kantove filozofije, Kantov kozmopolitski nacrt, Mogućnost ostvarenja vječnog mira*, *Ideja vječnog mira kroz konstrukcije 20. stoljeća*, *Ograničenja Kantova mirovnog nacrta u praksi* i *Hegellova kritika Kantova nacrta vječnog mira*, uz pridodani *Zaključak.*
Uz vrlo precizni akribijski napor na ocrtavanju narečenih temata, ovaj završni rad nudi i primjere moguće aplikacije Kantovih praktičkih povijesno-filozofijskih uvida na suvremeno stanje razmatranih problema.
Upravo je to i presudna kvaliteta ovoga rada.
Posebice je značajna autoričina rasprava o Kantovoj ideji »vječnog mira« kao regulativnom postulatu njegove praktičke filozofije. Također je prevažna i tema primjena pojma 'slobode' na vanjske odnose među osobama, a koja je postavka ujedno i temelj ideje kozmopolitizma što ju Kant zagovara.
Kantova politička filozofija postulira slobodnog i odgovornog pojedinca kao svoj subjekt. Istodobno, nesumnjiv je primat zakonodavne vlasti u koncepciji državnih organa kao i utemeljenje Kantove državne konstrukcije na ljudskim pravima.
Prema autorici, »ono u čemu je Kantov najveći značaj za europsku, pa i svjetsku, politiku i pravnu filozofiju jest u metafizičkom utemeljenju ideje ljudskih prava i dostojanstva čovjeka na ključnom pojmu slobode«.

Ovaj rad umnogome nadilazi standarde uobičajenog završnog rada pred-diplomskog studija filozofije, te ga stoga – uz nadopune i razradu – svesrdno preporučujem i za moguće objavljivanje u nekom od filozofskih časopisa.

Marijan Krivak,
Izv. prof. dr. sci.